

Eliana Alina POPETI
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

**Specii ale genului narativ în *Datinile și credințele
poporului român adunate și așezate în ordine
mitologică* de Elena Niculiță-Voronca**

Abstract: The study traces the impact of Elena Niculiță-Voronca's work in Romanian culture and evaluates the species of the narrative genre within the wider background of folklore genres and species. *Customs and beliefs of the Romanian people collected and presented in mythological order* provides the readers with a model of research in folklore at the end of the 19th century and represents one of the most substantial works on folklore in Romanian culture. Even though the title only mentions "beliefs" and "customs", Elena Niculiță-Voronca's work presents almost all genres of folklore, including the species of the narrative genre. The present work analyses the statute of the species of the narrative genre and highlights aspects through which the author tried to render the texts in a manner which is as faithful to the original form of the collected material as possible. At the same time, this analysis brings into discussion theoretical issues regarding the organization and structuring of material collected from oral sources, in an age when Romanian literary folklore was still developing.

Keywords: *Elena Niculi -Voronca's, folklore genres, narrative genres, Romanian folklore*

Riassunto: Il fine di questo studio è quello di riprendere il ruolo dell'opera di Elena Niculiță-Voronca nella cultura romena e seguire nel suo libro le specie del genere narrativo. *Le usanze e le superstizioni del popolo romeno raccolte e messe in ordine mitologico* porta al lettore un esempio di ricerca folclorica della fine del XIX secolo e una delle più ricche raccolte di folklore romeno. Malgrado il titolo sia limitato ai termini „superstizioni” e „usanze”, il libro di Elena Niculiță-Voronca presenta al pubblico tutti i generi folclorici, specialmente quelli che appartengono al genere narrativo. Questa ricerca è l'analisi delle ipostasi delle specie narrative e mette in luce il tentativo dell'autrice di riflettere nei suoi testi la forma più originale dei luoghi in cui li ha raccolti. Allo stesso tempo, l'autrice mette in discussione problemi teorici che riguardano l'organizzazione e la realizzazione di un materiale folcloristico raccolto dal territorio, in un periodo nel quale la folcloristica romena muoveva i primi passi.

Parole-chiave: *Elena Niculi -Voronca, generi folclorici, generi narrativi, folklore romeno*

Introducere

„Închei, contînd pe indulgența prea onoraților cetitori față de lucrarea aceasta; căci a-și croi cineva singur drumul pe pământul înțelenit al mitologiei române foarte greu și se vor afla multe hîrtoape; vor veni însă mai târziu alții, cari le vor asemăna. Eu nu mi-am lucrat cartea după niciun model, m-am povățuit numai de ceea ce singur s-a arătat. Au trebuit ani de zile să edific și să dărîm lucrarea gata - și iar să reedific și iar să dărîm, până ce am dat de calea ce mi s-a părut mai nimerită; și, în greaua mea încercare, nu am avut ajutor decît slabele mele puteri”¹.

Am optat pentru reproducerea acestui citat din scurta mărturie care deschide *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, întrucît fragmentului i s-ar putea atribui ipostaza unei sinteze a impactului pe care l-a avut Elena Niculiță-Voronca de-a lungul timpului. Totodată, cuvintele autoarei descriu succint câteva metode proprii de lucru. Al treilea motiv care a stat la baza selectării citatului de mai sus este că acesta conturează în mod plauzibil imaginea autoarei prin intermediul discreției cu care ea face apel la „indulgență” și proiectează aproape cu exactitate că studiul său va fi reluat de viitori specialiști.

¹¹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 22.

Speciile genului narativ în *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*

Personalitatea Elenei Niculiță-Voronca nu a constituit pentru cercetătorii români un pol major de raportare, iar monumentală sa operă nu s-a bucurat de un ecou suficient în epoca în care a fost realizată în anul 1903, vede lumina tiparului un material impresionant nu doar din punct de vedere cantitativ, ci și din perspectiva abordării materialului cules din teren: *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică* este un titlu care atrage atenția asupra faptului că această operă caută întocmirea unei cărți care „să așeze în ordine mitologică” o multitudine de materiale, mai exact să rezolve, să pună cap la cap o serie de piese încă insuficient cercetate.

Ținând seama de limitele lucrării de față, dar și de vastitatea materialului cules de Elena Niculiță-Voronca, propunem un studiu pe marginea genurilor narative prezente în cartea mai sus citată. Pentru a stabili câteva repere teoretice referitoare la speciile genului narativ în folclor, acestea dețin mai multe opțiuni de clasificare, în funcție de autorul care a abordat această problemă. Pentru că un studiu aprofundat în această direcție ar necesita un spațiu mai larg și nu este subiectul lucrării acesteia, optăm în favoarea preluării clasificării întocmite de profesorul timișorean Ioan Viorel Boldureanu, întrucât departajarea propusă de acesta, cuprinde genul narativ în integralitatea sa, mai precis, amintește atât speciile narative în proză (legenda, basmul și subspeciile sale, snoava, proverbul), cât și în versuri (balada).² Având ca punct de plecare această succintă împărțire a speciilor, vom urmări maniera în care Elena Niculiță-Voronca le-a introdus în cartea sa.

Ca atare, o introducere pe marginea personalității Elenei Niculiță-Voronca poate face trecerea de la personalitatea autoarei, la titlul pe care îl propunem în studiul de față. Revenind la citatul din primele rânduri, „eu n-am lucrat după niciun model...”, „până ce am dat de calea ce mi s-a părut mai nimerită...” constituie indicii care pun deja câteva etichete definitorii în ceea ce privește materialul întocmit de această folcloristă. Datorită originalității pe care susține că se bazează *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, urmărirea speciilor aparținete genului narativ poate constitui un studiu pe cât de dificil, pe atât de impropriu. Catalogarea ca „impropriu” este generată de faptul că materialul autoarei nu pare a avea vreun punct comun cu aria teoretică, însă acest aspect nu anulează existența unor specii ale genului narativ în materialul propus.

Ca structură, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică* cuprinde 5 părți: I – *Facerea lumii*: omul date cosmogonice; partea a II-a – *P mântul*; partea a III-a – *Aerul* (Văzduhul); partea a IV-a – *Apa* și partea a V-a – *Focul*. Lucia Berdan remarcă în ediția din 1998 a cărții faptul că structura de mai sus nu este una izolată, ci ea ci ea conservă spiritul concepției hasdeene.³ Totodată, autoarea își întregeste opera prin informațiile date cu privire la modul în care și-a prelucrat materialul. Mai exact, ea acordă o importanță majoră procesului de culegere, divulgând că: „Am scris fidel ceea ce am auzit, nu am adăugat și nu am omis nimic, chiar dacă mi-a părut ceva naiv”⁴. În condițiile în care autoarea a reprodus în întregime materialul obținut, o cercetare asupra speciilor genului narativ cere o evaluare atentă a celor două volume, întrucât nu Elena Niculiță-Voronca nu a acordat mare atenție norțiunilor de ordin teoretic.

În opera supusă analizei noastre, nu apare niciunul dintre temeni cu care latura teoretică a folcloristicii ne-a obișnuit: legenda, basmul, povestirea sau snoava. Cu toate acestea, *Cum s-a f cut p mântul*, *Cum s-a f cut focul*, *de când e cârja mitropolitului*, *Cum s-a f cut carul*, *Cum s-au f cut dracii* etc. însumează niște întrebări pentru care urmează soluția, iar răspunsul este învestit cu o funcție explicativă. În opera Elenei Niculiță-Voronca apar cu preponderență legendele etiologice, „cu o tematică deosebit de variată, realizează o investigare deosebit de exhaustivă a universului fizic, cuprinzând cerul și podoabele lui, văzduhul, cu fenomenele lui tulburătoare și, mai ales, pământul cu formele lui ciudate de relief, cu locurile lui, cu întreaga lui floră și faună”⁵. Legendele din culegerea Elenei Niculiță-Voronca stau sub semnul detaliilor și al variantelor, ceea ce indică intenția autoarei de a pune la dispoziție un material foarte vast: „Piatra, munții cari îi vedem, dracul i-a făcut; a suflat 24 de ceasuri, că el a vrut să ajungă la Dumnezeu la ceri, dar Dumnezeu a blagoslovit numai cât cu mână și-au stat de crescut,

² Ioan Viorel Boldureanu, *Cultura tradițional oral, Teme, concepte, categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2007, p. 85-106.

³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, p. 14.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 216.

de au rămas atâta cât sunt astăzi”⁶. Întrebările la care răspund narațiunile culese de această cercetătoare au capacitatea de a satisface și cele mai nebănuite curiozități: *Pentru ce mânc m? De dracul nu e bine s vorbe ti, Cum s -I bați? Cu se arată necuratul?* În pofida faptului că autoarea a întrebuințat o metodă extrem de simplă în transcrierea materialului, prin forma pe care i-a atribuit-o acestuia în varianta scrisă, el a constituie o bază pentru orice studiu despre mitologia românească. Mai exact, titlurile conferite legendelor nu doar că rezumă într-o mică măsură textul, dar subliniază câteva amănunte care informează asupra celor mai marcante personaje din mitologia autohtonă. În legendele despre *Facerea lumii*, intitulări ca: *Ariciul i Dumnezeu, Albina i ariciul, munții, Diavolul, Fluturile și viermele*, permit intuirea celor mai pregnante roluri animaliere ale legendelor etiologice românești.

Există anumite pasaje unde trecerea de la o specie a genului narativ la o credință sau un obicei se face extrem de subtil, aproape insesizabil. În acest context, este de menționat că nu toate titlurile cu nuanță interogativă, cum ar fi, de pildă, *Cine e p mântul?* îndeplinesc funcția unei legende: „Pământul, zice că se jeluiește lui Dumnezeu: Doamne, zice el, mă zgârie, mă taie, nu mai pot! Rabdă, zice Dumnezeu, că acuma se îngrașă omul de pe tine, dar pe urmă te ei îngrașa tu de pe el”⁷. Imediat după această credință, autoarea aduce în prim plan un blestem: „Să zice ca blestem: Mânca-te-ar țărâna! Mânca-te-ar pământul! (...)”⁸.

Modul în care circulă termenul „poveste” este unul aparte în cartea întocmită de Elena Niculiță-Voronca. El ține locul unui sinonim total pentru „basm”, indiferent de subspeciile sale, aspect care nu trebuie ne surprindă, ținând cont de etapa la care se afla atunci teoria folcloristicii. *Povestea Sfintei Duminici*⁹, de exemplu, este numai unul dintre titlurile în care autoarea situează din nou în prim plan cel mai de seamă personaj al narațiunii. Tot „poveste” sunt intitulate și o serie de balade. *Povestea lui Dumnezeu* se dovedește a fi o lungă narațiune versificată ce s-ar putea încadra între baladele în care mama își caută fiul răstignit: „A fost un om mare / Și-a luat un topor mare / Și s-a dus la pădurea mare / Și a tăiat un lemn mare / Și a făcut o mănăstire mare / Cu nouă uși, cu nouă altare (...)”¹⁰. Într-o altă variantă, se produce o trecere intempestivă de la forma versificată la narațiunea în proză: „Se duce Maica domnului, / Întâlnește noaptea pe drum un om. / - Buna sara, om bun! / Dacă n-ai toravăși, la ce te-ai pornit / Spre miezul nopții la drum? / Ian du-te la casa ceea și uită-te; / Ce-i vedea pe fereastră? / Omul se uită și vede un șerpe pe culme și din coada șerpelui curgea unui om culcat pe pa din gură venin. A venit la Maica Domnului și -ia spus (...)”¹¹.

Un alt aspect care atrage atenția în narațiunile puse la dispoziție de cartea Elenei Niculiță-Voronca, este faptul că acestea nu respectă întocmai tiparul standard al acestora. Ceea ce bibliografia de specialitate a numir formule inițiale și finale, sunt o absență vizibilă în absolut toate narațiunile care ar putea fi încadrate în tipologia basmelor: „A fost odată un împărat și împăratul acela era schiop; (...)”¹², A fost odată un împărat carea avea trei fete (...)”¹³. Finalul poveștilor culese de Elena Niculiță-Voronca este și el realizat brusc, privat de formulele cunoscute: „Apoi s-a întors la fratele său și l-a luat și, ducându-se la logodnice, s-au însurat”¹⁴. Cu toate acestea, mai pot fi întâlnite mici subcapitole intitulate *Pove ti*, unde sunt reproduse basmele cele mai cunoscute: *Inelul de la arpe, Balaurul, S nu-i zici „serpe”*¹⁵. După succintele exemplificări aduse cu privire la modul de utilizare a termenilor ce denumesc speciile narative, se constată că la Elena Niculiță-Voronca producerea unei încrângături a speciilor, un fel oscilație între acestea, fenomen pe care Ovidiu Bîrlea îl găsește invetabil în folclor: „Complexitatea faptelor arată încă o dată că în folclor granițele dintre specii, ca și cele dintre tipuri de altfel, sunt fluctuante, cu încălcări în felurite sensuri, rezultatul fiind o caleidoscopie care derutează pe

⁶ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, p.30.

⁷ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I p. 131.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 218.

¹⁰ *Ibidem*, p. 279.

¹¹ *Ibidem*, p. 282.

¹² Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 50.

¹³ *Ibidem*, p.64.

¹⁴ *Ibidem*, p. 66.

¹⁵ *Ibidem*. p. 199.

cercetătorul format la școala literaturii clasice”¹⁶. Nu numai că materialul pus la dispoziție de Elena Niculiță-Voronca cunoaște pe deplin această „fluctuație”, dar el deține și o doză de naturalețe specifică cercetătorilor care au căutat să nu intervină în materialul cules.

Întrepătrunderea speciilor se păduce vizibil în materialul analizat, iar dacă ne focalizăm atenția asupra marilor specii narative, de pildă asupra basmului, se remarcă totala carență a acestui termen, în favoarea generalistului „poveste”, denumire care acoperă în opera discutată aproape întregul gen narativ. Există situații în care diverse narațiuni scurte apar izolate în cadrul unei tematici care este ilustrată prin credințe sau obiceiuri. Aducem spre exemplificare subcapitolul *Foametea*, unde după o enumerare de credințe, apare o istorisire de mici dimensiuni pe care autoarea o situează într-un tablou în afara genului narativ: „Când se face botez, cununie și înmormântare într-o zi, atunci se apropie foametea. / În Roșă, se povestea în anii din urmă că, într-un sat (în Hălăceni), s-a născu un copil la un om și, cum s-a născut, a cerut mâncare, - vorbind ca un om mare. Tatăl său, om cuminte, s-a dus afară și-a adus o bucată de gheață și i-a dat să mănânce. Copilul a mâncat-o și acuma 7 ani de zile iarna n-are să fie. De atunci sunt trei ani de când nu avem ger și omăt și încă are să mai ție patru. De i-ar fi dat pâne să mănânce, atunci 7 ani de zile pâne nu am fi avut și ar fi fost foamete. Copilul acela îndată a murit”¹⁷. În mod cert, aceste narațiuni sunt învetite cu un rol exemplificator pentru suita de credințe referitoare la subiectul foametei. Genul acesta de istorisiri se dovedește destul de prezent în vastul material al volumelor *Datinile și credințele poporului român* și scoate la iveală și minuțiozitatea cu care autoarea a căutat să adune un material cât mai cuprinzător și explică opinia cercetătoarei cu privire la culegerea folclorului: „Ne trebuie culegeri multe, căci, deși în timpul din urmă se ocupă mai mulți de folclorică, dar totuși e prea puțin. Trebuie scotocite de prin toate colțurile țării și bordeie fiecare zicală și fărâmurică, pe cât mai sunt bătrâni în viață, căci și așa destule s-au trecut cu vederea și s-au uitat”.

Utilizarea obsedantă a termenului „poveste” dezvoltă caracterul neformat al folcloricicii ca disciplină. La un moment dat, culegătoarea manifestă totuși o palidă tendință de a construi definiția acestui termen: „Despre șiriclicul ce-l întrebunțează cei slabi pentru a învinge pe cei tari, sunt mai multe povești. (...) De altmintelea, toate poveștile sunt descrieri despre fapte de istețime și vitejie săvârșite de diferiți eroi, în împrejurări grele, ajutați de cei buni și stingheriți sau omorâți de cei invidioși sau răi”¹⁸.

Poveste, credinți proverburile cimilituri sunt printre pușinii termeni de ordin teoretic întrebunțați. Printre aceștia, unicul aparținut genului narativ este cel de poveste, și după cum s-a putut remarca, el acoperă aproape în totalitate speciile acestui gen. Cu siguranță că nici intenția autoarei nu a fost să prezinte lucrurile dintr-un unghi teoretic, ci a optat pentru transcrierea fidelă a mărturiilor informatorilor. Dacă ne îndreptăm atenția și asupra raportului dintre cercetătoare și cei de la care a adunat materialul, „povestitorul” este foarte arareori pomenit. Iar în contexte când acesta este introdus în text, este pentru a explica o carență ori o problemă pe care cercetătoarea a ținut să o elucideze. Primează reproducerea cât mai fidelă a materialului și există fragmente în care informatorul este pus în scenă: „Povestitorul spune că toate acestea le-a auzit din bucăți. Astfel, spune el că mama dracilor, după ce a avut o față ciuntă de mână...”¹⁹.

Concluzii

Pentru a concluziona scurta trecere în revistă a modului în care funcționează speciile genului narativ am putea alege mai multe încheieri. Având însă în vedere că opera Elenei Niculiță-Voronca a beneficiat de o subțire glorie atât în epoca în care a fost realizată, cât și ulterior, cunoscătorii bibliografiei de specialitate, cunosc faptul că cercetările românești sunt aproape nelipsite de fragmente din materialul analizat. *Datinile și credințele poporului român* a constituit o bază solidă pentru conturarea folcloricicii ca disciplină în spațiul autohton și, cu siguranță, una dintre primele experiențe și cercetări de teren.

¹⁶ Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, vol. I, București, Editura Minerva, 1981, p. 147.

¹⁷ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. I, p. 208.

¹⁸ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, vol. II, p. 61.

¹⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 125.

După cum am observat pe parcursul lucrării, materialul adunat de Elena Niculiță-Voronca nu cuprinde în exclusivitate datin și credințe, ci el conturează mitologia regională a Moldovei de Sus. Dacă această operă ar beneficia o cercetare mult mai extinsă, ar demonstra prezenta tuturor genurilor și speciilor folclorice.

Bibliografie:

Bârlea, Ovidiu, *Folclorul românesc*, București, Editura Minerva, 1981.

Boldureanu, Ioan, Viorel, *Cultura tradițională orală, Teme, concepte, categorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2007.

Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Voronca, Elena, Niculiță, *Datinile și credințele poporului româ adunate și așezate în ordine mirologică*, Iași, Editura Polirom, 1998.